

«Татарстан Республикасы Зеленодол муниципаль районы
10 нчы гимназия» гомуми белем бирү учреждениесе

Эзләнү эше

Тема: Яшел Үзән шәһәре тарихы

Автор: Нуруллин Рамазан,
9Б сыйныфы

Житәкче: татар теле һәм
әдәбияты укытучысы
Жамалиева Лилия Илгиз
кызы

Яшел Үзән, 2020

ЭЧТӨЛӨК

КЕРЕШ.....	3
I БҮЛӨК. Яшел Үзәннең барлыкка килү тарихы.....	4-5
II БҮЛӨК. Шәһәрнең бүгенге тормышы.....	6-10
ЙОМГАК.....	11
ӘДӘБИЯТ ИСЕМЛӨГӨ	12

Кереш

Туган як, туган жир, туган туфрак, туган төбәк. Һәрбер кеше өчен нинди газиз, тирән мәгънәле сүзләр! Алар һәркем йөрөгәндә яши һәм вакытлар үтү белән тагын да байый, тулылана, ачыграк төс ала бара. Туган якның бай тарихы һәм культурасы, табигате һәм көнкүреше-болар барысы да кече яшьтән үк балалар тормышының бер кисәгенә әверелә. Безнең аңыбызда һәм тойгыларыбызда чагылган таныш урыннар, акрынлап Ватан образын күзалларга ярдәм итә. Туган якны өйрәнү халык культурасының гасырлардан килгән традицияләрен, халыкның зур һәм матур эшләренә хөрмәт хисләре тәрбияләүдә туган якны өйрәнүнең мөмкинлекләре аеруча зур.

Проектның актуальлеге. Яшел Үзән-без, эти-әниләребез, абый-әнеләребез, апа-сеңелләребез яши торган шәһәр. Шуңа күрә туган шәһәребез турында берәз күбрәк сөйләргә теләр идек. Шәһәр даими рәвештә үсеш стадиясендә, гражданның тормыш сыйфаты яхшыра. Гамәлдәге предприятиеләр камилләшә, яңа проектлар булдырыла.

Безнеңчә, бу проект бик актуаль булырга мөмкин, чөнки күпләр, материал белән танышкач, үзләре өчен шәһәрнең яңа истәлекле урыннарын ачачак, элек ничек булганын һәм хәзер ниндигә әверелгәннән берәз күбрәк беләчәкләр.

Проектның максаты:

- Яшел Үзәннең барлыкка килүе һәм яшәеше турында тулы һәм ачык мәгълүмат бирү.

Проектның бурычлары:

- географиясе һәм шәһәр халкы турында сөйләү;
- шәһәр ничек үсеш алганын күзәтү;
- шәһәрнең икътисадый һәм мәдәни үзенчәлекләренә төшенү.

Тикшеренү объекты: Яшел Үзән шәһәре

Тикшеренү алымнары: теоретик

I БҮЛЕК. Яшел Үзәннең барлыкка килү тарихы

1.1. Экология

Беренчел Гарь исеме, ут-ут игенчелеге белән бәйле, соңрак "матур" Яшел Үзән барлыкка килә. 1932 елда авыл Яшел Үзән шәһәре итеп үзгәртелә.

1.2. Шәһәр географиясе

Яшел Үзән Иделнең сул як ярында, Казаннан 38 км ераклыкта урнашкан. Зеленодольск районы, аның составындагы шәһәр, Чуваш Республикасы һәм Марий Эл Республикасы белән чиктәш.

Яшел Үзән - Татарстанда халык саны буенча Казан , Яр Чаллы , Түбән Кама һәм Әлмәттән кала бишенче шәһәр.

Шәһәр Идел бие белән тыгыз агломерация элементләренә ия (соңгысы Яшел Үзәннән 12 км көнбатышта урнашкан РФнең башка субъекты составында булса да).

Яшел Үзән компактлы территория булган шәһәр түгел — аның кайбер өлешләре үзәккә шактый ерак, ә алар арасында вакыт-вакыт катлаулы рельефка ия. Шәһәрдән әлегә Иделгә киң һәм уңайлы чыгу урыны юк, гәрчә аның буенда 9 чакрымга сузылса да. Яшел Үзән шартлы рәвештә өч өлешкә бүленгән: шәһәрнең иске өлеше, Мирный микрорайоны һәм сәнәгать зонасы.

1.3. Барлыкка килүе

Шәһәр Олы Парат йөзлегенә кергән Мари Парат бистәсе урынында барлыкка килә. 1865 елда Кабачищи авылы (парат крестьяннарының «Кабачищенские поляны» сөрүлек жире участогы исеме буенча) буларак искә алына. 1897 елдан бистә Паратск затоны (Паратск) исеме йөртә, ә 1928 елдан — Яшел Үзән эшчеләр бистәсе. 1932 елда Яшел Үзән шәһәре итеп үзгәртелә.

XIX гасыр ахырыннан башлап затон елга судноларын кышлау һәм ремонтлау урынына әверелә, бу Яшел Үзән судно төзү заводына (хәзер Яшел Үзән заводы) нигез сала.

Куйбышев сусаклагычының су дәрәжәсен күтәрү һәм яр бие зонасын су басу нәтижәсендә, Куйбышев ГЭСын төзөгәндә, Яр бие линиясе бик нык үзгәрдә.

Хәзерге вакытта 2025 елга агломерация чикләрендә Яшел Үзән һәм Казан арасындагы М7 трассасы буенда, халык саны 100 (алга таба-157) мең кешебулган, торак фонды 4,1 млн. м², корылманың бәясе 140 млрд. сум булган«Яшел Үзән» Яңа шәһәр-спутнигы янында 3,64 мең га территориядә агломерация чикләрендә барлыкка китерү буенча эре шәхси — дәүләт инвестиция проекты гамәлгә ашырыла башлай. Яшел Үзәннең «Волжская Венеция» микрорайоныннан күп катлы төзелешкә күчүче аз катлы йорттан, нигездә, Әйшә янындагы ярымсакланган жирләрдә һәм алга таба Ореховка аша, биредә индивидуаль коттедж төзелеше зонасы үзләштерелә, Казан Залесный бистәсенә кадәр юнәлештә, бу Яшел Үзәннең киләчәктә Казанга тоташуы мөмкин.

II БҮЛЕК. Шәһәрнең бүгенге тормышы

Эре предприятиеләр.

Шәһәрнең иң эре предприятиеләре:

- "Серго исемендәге Завод (POZIS компаниясе) (машина төзелеше)
шәһәрне барлыкка китерүче эре предприятиеләрнең берсе. 2006 елга 6903 эш
урыны

- «Зеленодольск проект-конструкторлык бюросы»

«М.Горький исемендәге Зеленодольск заводы м.»(хәрби/граждан суднолары
төзелеше: 1991 елга кадәр «Метеорлар» чыгарыла, шулай ук титан коела)

«Яшел Үзән „ЭРА "предприятиесе" (граждан судлары һәм хәрби кораблар
өчен электр тарату аппаратурасы житештерү)

“Зеленодольск фанера заводы ”

"Идел буе фанер-мебель комбинаты"

Зеленодольск машина төзелеше заводы (Казан моторлар төзү житештерү
берләшмәсе филиалы)

Яшел Үзән шпалопитка заводы (бетерелде)

Яшел Үзән сөт комбинаты

1 нче икмәк заводы һәм икмәк комбинаты

Зеленодольск ит эшкәртү комбинаты

Яшел Үзән тегү фабрикасы

Яшел Үзән төзелеш конструкцияләре комбинаты

2011 елда эшкәртү житештерүләре буенча үзләре житештергән төяп
жибәрелгән товарлар, үз көчләре белән башкарылган эшләр һәм күрсәтелгән
хезмәтләр күләме 17,09 млрд.сум тәшкил иткән.

Шәһәрдә ике базар — шәһәрнең иске өлешендәге «Табигать бүләкләре» (республиканың ябык һәм яхшы жиһазландырылган базарларының берсе) һәм Мирный микрорайоны үзәгендә «Комарово» базары (Комаров урамында урнашкан) эшли.

Транспорт инфраструктурасы

Шәһәр читендә Горький тимер юлы станциясе урнашкан, ул Марий Эл Республикасын транспорт белән тәмин итү өчен төп станция булып тора. Аннан Иделгә электрлаштырылган тармак һәм Йошкар – Ола-Яранска электрлаштырылмаган тармак китә. Шулай ук Яшел Үзән станциясе аша Казан — Мәскәү, Мәскәү — Казан тимер юл элементәсе уза.

Шәһәр янында Йошкар-Олага автомобиль юлы уза һәм Казанның Займище бистәсе янында автомобиль юллары һәм Идел аша тимер юл (Роман) күперләре эшли.

Шәһәр транспорты шәһәрнең барлык өлешләрен дә үз эченә алган биш автобус маршруты белән тәкъдим ителгән, шул исәптән ерак җирләрдән дә. Совет чорында шәһәрдә зур ЛиАЗ-677 һәм урта ЛАЗ-695 автобуслары киң таралган. Советлардан соңгы вакытта Яшел Үзән ПАТП муниципаль автотранспорт предприятиесе банкротлыкка кадәр барып җиткән, ә пассажирлар йөртүнең төп өлешен кече автобуслар һәм ГАЗель микроавтобуслары тәкъдим иткән маршрут таксиларында шәхси эшмәкәрләр башкара башлаган. 2009 елдан башлап шәһәр кабат Казан ПАТП-5 нче зур автобусларга (НефАЗ) хезмәт күрсәтә башлады, 2010 елдан — янадан торгызыла торган ЗПАТПАН Яшел буяу. 2 нче һәм 104 нче номерлы автобус маршрутлары газ ягулыгында яңа зур «НефАЗ» автобуслары белән тәкъдим ителгән.

Автовокзалдан 104 нче Яшел Үзән-Казан, 403 нче Яшел Үзән-Волжск шәһәр яны һәм шәһәрара автобуслар кузгалып китә.

Таксиның шәһәрдә тәкъдим ителгән берничә компаниясә бар. Шәһәр транспортында транспорт карталары системасы (юл йөрү өчен автоматлаштырылган түләү системасы) эшли.

Мәдәнияте һәм истәлекле урыннары

Хәзерге Яшел Үзән шәһәре гыйбадәтханәләре күп динле шәһәр, анда төрле диннәрнең дини һәйкәлләре бар. Шәһәрдә өч мөселман мәчете һәм бер мәдрәсә урнашкан. Православие динендәгеләр өчен өч чиркәү, бер монастырь һәм бер часовня эшли.

Шәһәр музейлары хәзерге Яшел Үзән территориясендә визитерлар өчен аерым мәдәни кыйммәткә ия берничә музей урнашкан. Биредәге халык ижаты һәм этнография музейе элек киң таралган Татарстан сәнгать һөнәрчелеген торгызу өчен нигезләнгән, бу һөнәрчелек халык осталары студияләрендә гамәли укуы нәтижәсендә музей диварларында янадан торгызыла. Музейда шулай ук һәвәскәрләр берләшмәләре дә оештырылган, ул традицион татар һөнәрчелеген торгызу белән шөгыльләнгән.

Шәһәр монументлары шәһәр тарихының мөһим чорларын шәһәрнең төп монументларын ача. 1967 елда шәһәрдә дан паркында төзелгән Бөек Ватан сугышы мемориалы ачыла. Жиңүнәң 60 еллыгына парк реконструкцияләнде һәм төп мемориал реконструкцияләнде. Безнең көннәрдә ул пантеоннан гыйбарәт, анда фронтта һәлак булган барлык якташларның исемнәре язылган. Биредә исә махсус колорит бирү өчен төрле хәрби техника урнаштырганнар. Биредә ел саен шәһәр халкы Жиңү Көнәндә сугышларда һәлак булганнарны искә алу өчен жыела.

Судно төзү тармагының әһәмияте турында шулай ук БКА-75 Бронекатеры «Калюжный» символлаштыра, ул монумент сыйфатында Яшел Үзәндә 1967 елда урнаштырылган. Бронекатер үзе 1942 елда оеша. Аңа Икенче бөтендөнья сугышы, Яске Кише һәм Будапешт операцияләре кысаларында

төрле хәрби һәм һөжүм итү операцияләрендә катнашырга насыйп була. Бүген бу бөөк монумент шәһәрлеләрнең яраткан һәйкәле булып тора.

2007 елда Яшел Үзәндә шәһәрнең 205 еллыгы хөрмәтенә корабльләр төзү символикасы ярдәмендә шәһәрнең казанышларын символлаштыручы стела урнаштырылды. Шул ук вакытта кояш сәгатьләре һәм «Халыклар дуслыгы» фонтаны урнаштырылган иде. 2010 елда шәһәр Жинү паркында тыл хезмәтчәннәренә һәйкәл куелды, 2012 елда шулай ук техноген катастрофаларны бетерүдә катнашкан Яшел Үзәнлеләргә монумент ачтылар. Зөя утравы Яшел Үзәннән ун километр ераклыкта уникаль Свияжск утрау-шәһәрчеге урнашкан, ул 450 елдан артык тарихы белән кыю рәвештә мактана ала. Башта ул 1551 елның маенда, хәзерге Татарстан территориясен яулап алу өчен, форпост буларак, Иван Грозный тарафыннан нигез салына. Оператив рәвештә куәтле югары ныгытма торгызылды. Ныгытма диварларының бер өлеше безнең көннәргә кадәр сакланган.

Биредә XVI-XX гасырларга караган архитектура һәйкәлләре тулысынча яисә өлешчә сакланган. Утрауның уникаль төзелеш ансамбле Успенский ирләр һәм Иоанно-Предтеченский хатын-кызлар монастыре корылмаларыннан тора. Борынгы чиркәүләр, соборлар, кельләр һәм әлегә монастырьларга караган башка корылмалар сакланып калган. Шулай ук Зөя территориясендә уникаль борынгы Троицк чиркәве урнашкан, ул 1551 елда агачтан төзелгән. Аның иконостасы аеруча зур әһәмияткә ия, ул 16 нчы гасыр рус агач архитектурасы һәйкәле булып тора.

Шәжәрәләрдә-тарих

Минемчә, шәһәр тарихын, әби бабайларыбызның тормышын өйрәнү өчен иң гади нәрсәдән – үз нәсел шәжәрәңне өйрәнүдән башларга кирәктер. Шәжәрә ул – ыру-кабилә тарихына бәйле вакыйгалар, нәсел-нәсепнең таралуы, ата-бабалар исемлеге теркәлгән кулъязма истәлек.

Шәжәрә -нәсел – ыруның кемнән башланып, ничек тармакланып китүен күрсәткән схема, нәсел агачы.

Борынгы заманда шәжәрә тармакланып үскән агач формасында төзелгән. Бу бик дөрес, чөнки агач жир эченә киткән тамырлары аша кемлегенә белү өчен, иң беренче чиратта, туган жир, туган авыл тарихына мөрәжәгать итәргә кирәк.

Күренекле татар шагыйре Шәүкәт Галиев тә:

“Исәннәрнең кадерен бел,

Үлгәннәрнең каберен бел”.- дип юкка гына әйтмәгәндер. Шуңа күрә дә мин 4 нче сыйныф укучылары арасында “Буыннар чылбыры – шәжәрә” дип исемләнгән конкурс игълан иттем. Күп кенә укучылар конкурста катнашырга теләк белдереп, үз нәселләренең шәжәрәләрен төзеделәр. Бу шәжәрәләрне дә файдаланып, киләчәктә “Шәһәремнең күренекле кешеләре “дип исемләнгән проект эше язарга уйлыйм.

Адам баласы дөньядан бөтенләйгә югалмый . Жирдә кылган гамәлләре, әйтелгән васыятләре, ниһаять, гомерен дәвам иттерүче варислар кала. Кешенең жаны шулай ук үлми, жан үлемсез. Тамырларыбызны онытмыйк, аларның тәҗрибәсен, тормышын ныклап өйрәник, аларның рухларына тиң булайык, рәнжетмик без аларны. Рухи яктан аларга охшарга тырышыйк: әби - бабаларыбыз безнең бер - берсенә бик ярдәмчел, намуслы, гади эшчән, пөхтә булганнар. Матди байлык артыннан куып, рухи халәтебезне сактырып ташламыйк.

ЙОМГАК

Сүземне йомгаклап, шуны әйтәсе килә: без үз Туган төбәгебез тарихын ныграк өйрәнәбез икән, аның киләчәге турында да тирәнрәк уйланырбыз дигән нигез бар. Тарихны белү , тарихи истәлекләре бергә туплау, саклау безгә тормышта үз урыныбызны табарга, Ватаныбызга файдалы булып үсәргә ярдәм итәр. Һәрбер яңа буынның язмышы үткән заман белән аерылгысыз бәйләнештә тора. Бүгенге материал һәм рухи культурабызның барлык казанышларыбыз һәм жиңүләребезнең чыганагы әнә шуннан килә.

Соңгы елларда туган як тарихын өйрәнүгә күп игътибар бирелә, чөнки туган якны, аның тарихын белеп кенә анын үткәнен, киләчәген, хәзергесен белеп була.”Үткәнен белмәгәннен киләчәге юк! “-ди халык. Туган ягыңны белү ул синен көчәңне һәм зурлыгыңны күрсәтә, дип билгели тарихчы Ф.Щербин

Без, яшь буын, туган ягыбызның киләчәге өчен җаваплы кешеләр. Туган төбәгебезнең тарихын жентекләп өйрәнәп, эш-гамәлләребезне аның табигатенә зыян китермәслек итеп оештырырга тиешбез.

ӘДӘБИЯТ ИСЕМЛЕГЕ

1. Карягин Д.А. По городам Советской Татарии. Зеленодольск. – Казань: Тат. кн. изд-во, 1960. – 40 с.
2. Корсаков Г.В. Город-сад на Волге: Краткий очерк истории г. Зеленодольска. 1865– 1965 гг. – Казань: Тат. кн. изд-во, 1966. – 56 с.
3. Зеленодольску – полвека / Сост. Ф.И. Гирфанов. – Казань: Тат. кн. изд-во, 1982. – 191 с
4. Сабиров Р.М. По городам Татарии. – Казань: Тат. кн. изд-во, 1976. – 192 с.
5. Тиховнин Е.А. Заводу – 100 лет. – Зеленодольск, 1996. – 157 с.
6. Федотов В.А. Город, в котором мы живем. – Зеленодольск, 1997. – 233 с.
7. <http://cityattr.ru/rossiya/dostoprimechatelnosti-goroda-zelenodolsk-tatarstan.html>
8. <https://edem-v-gosti.ru/rus/zelenodolsk/guide/>
9. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%BA>
10. <http://zelenodolsk.tatarstan.ru/about/history.htm>